

הרה"ג ר' יעקב משה הכהן לעסיין זצ"ל

כבוד הבריות

ודברו השוטרים אל העם לאמר, מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו וכו', אשר נטע כרם ולא חללו וכו', אירש אשה ולא לקחה, ילך וישוב אל ביתו וכו'. מי האיש הירא ורך הלבב, ילך וישוב אל ביתו. ר' יוסי הגלילי אומר, „הירא ורך הלבב” — שהוא מתיירא מפני העבירות שבידו, לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן. בוא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות מפני הירא ורך הלבב, כשהוא חוזר אמרו, שמא בנה בית, שמא נטע כרם, שמא אירש אשה. (סוטה מ"ד. וספרי שופטים).

אתה למד מכאן על החשיבות הגדולה שיחסו חכמינו ז"ל לכבוד הבריות, וסיוע לדבריהם נמצא גם במקומות אחרים, כמו למשל בשעה שעזרא הסופר הוכיח את בני עמו על אמונתם הרופפת ביסודי היהדות, ועל נשאים נשאים נכריות, נענה לו אחד מבני הקהל, ככתוב, ויען שכניה בן יחיאל מבני עלם, ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו, ונשב נשים נכריות מעמי הארץ (עזרא י'). זה האיש שכניה יהודי קנאי ונאמן לדתו היה, ומדוע איפוא הכניס את עצמו לתוך הכלל, והשתמש בלשון של „אנחנו מעלנו”. אלא שמרוב חסידותו אמר מה שאמר, כדי שלא יתבוז גם אלה מבני עמו המתבוללים להכעיס, ולפיכך כלל את שמו עמהם, אם כי הוא עצמו ודאי לא חטא בנשואי תערובת. מדברי ווידויו של שכניה ניכר, שהתמרמר מאד בלבו על המועלים באלהיהם, והצדיק את תוכחתו של עזרא כלפיהם, אבל כבוד הבריות עדיף מכל, ואין רשות למי שהוא להעליבם בפומבי. אמנם כלל ידוע הוא, שאין אדם משים עצמו רשע, אבל גם כלל חשוב זה נדחה מפני כבוד הבריות, ובגין כך השתמש במלה הסתמית „אנחנו”, ולא פרט שמות המועלים. מה מאלף ועמוק — התוכן הוא רעיון זה!

דוגמא אחרת להחשבת כבוד הבריות אנו מוצאים בסיפור חז"ל זה: רבי היה יושב ודורש והריח שום ונצטער, ואמר מי שאכל שום יצא, ויצא ר' חייא, ויצאו עמו בניו ותלמידיו, ואמר לו בנו של רבי לרבי חייא אחה הוא שציערת לאבא. אמר לו, לא חהא כזאת בישראל, אלא כי היכי דלא ליכסיף מאן דאכל שום דליפוק אגבן” (סנהדרין יא.).

כנראה מפרטי הסיפור, הרגיש רבי סכנה לו מריח השום, שאלמלא כך, ודאי היה נזהר בכבוד הבריות, ולא היה גוזר על חבריו וגדולי תלמידיו לצאת מן הבית.

ובכל זאת רבי חייא, אם שהרגיש בלבו שאוכל השום התנהג שלא כשורה, וראוי הי' לגזיפה, החשיב את כבודו במידה כזו, שיצא הוא ראשון, כדי שלא לבייש ברבים את האשם האמיתי, אם כי בצאתו בראשונה הוטל עליו החשד חנם שהוא הוא אוכל השום, ולא אחר, וכפי שאנו רואים, שבנו של רבי התרעם עליו על שציער את אביו, ורבי חייא הוכרח להצטדק לפניו, וגדלותם הרוחנית של רבותינו ז"ל מודגשת כאן. אלא שבכל זאת, הדוגמאות שהזכרנו לעיל, והמטעימות את חשיבות כבוד הבריות, מקריות הן ביסודן, מה שמפליא אותנו ביותר הוא הדבר שתורתנו הקדושה עשתה ענין זה קבע, ע"י הלכה מפורשת לדורי דורות, לשחרר מחובת הגיוס כל בונה בית, נוטע כרם או מארש אשה, שבלי צו התורה ודאי לא היו פטורים מחובה זו. ולא עוד, אלא שחששו במרום שמא יהא אדם, "ירא מעבירות שבידו" ויתבייש לעזוב את מערכות המלחמה, כשהכל מראים עליו באצבע: זהו אדם חוטא ופושע, ולפיכך סודרו הדברים באופן כזה, שהבריות ילמדו זכות על הירא ורך הלבב, שאולי בנה בית וכו', ולכאורה, לפי מושגי האנושיים הרגילים, יש כאן מקום לשאלה: מדוע חסה התורה כל כך על כבודו של בעל העבירות, אדרבה, יתבזה ברבים הואיל ולא עשה תשובה על חטאיו. אולם, תורתנו הקדושה היא תורת חסד ורחמים, וועולם חסד יבנה". מושגי התורה הנצחית הם למעלה מכח תפיסתנו, ובורא העולם הוא טוב ומטיב לרעים ולטובים.

וכדאי להביא כאן מאמר חז"ל נפלא המבהיר את עניננו: „ושפטו את העם משפט צדק" — שיהיו מטיין את העם לכף צדק. א"ר יהודה ב"ר שלום, שיהיו מטיין ומלמדין עליהם זכות לפני הקב"ה. ממי אתה למד, מגדעון בן יואש, שבימיו היו ישראל בצרה, והיה הקב"ה מבקש אדם שילמד עליהם זכות, ולא היה מוצא, שהיה הדור דל במצוות ובמעשים טובים. כיון שנמצא זכות בגדעון שלמד עליהם זכות, מיד נגלה עליו המלאך, שנאמר, ויבוא אליו מלאך ה' ויאמר לו, לך בכחך זה, בכוח זכות שלמדת על בני. הווי, ושפטו את העם משפט צדק", שיהיו מלמדין זכות על הדור (תנחומא שופטים). ומשמע מכאן, שבין כל בני הדור ההוא נמצא רק אחד, והוא גדעון, שהיה הגון וראוי לפני המקום, ובזכותו זה שלמד זכות, ניצל גם כלל ישראל, הואיל ש, עולם חסד יבנה". ובגין כך, גם התורה חסה על אותו האיש שאיננו עושה תשובה להנזר מעבירה, ונזהרת מאוד שלא לבזותו ולביישו, אם כי הוא לכשעצמו איננו מקפיד על זה על פי רוב, אבל חסד ה' הוא מרובה כל כך, עד כדי התחשבות מליאה עם אישיותו, כאילו היה באמת צדיק תמים, ונוצרים בשבילו תנאים נוחים כאלה, שבני מינו לא ירגישו בנוולתו ולא יעטו עליו חרפה.

אגב, לפי ההשקפה התורנית, קל להבין את חומר הבזיון הנגרם מחמת עבירה, כי הלא כל אחד יכול לשוות בדמיונו מצב מעציב זה: רוכש לו אדם בית לעצמו ומצפה לישוב בתוכו ביחד עם משפחתו, או נוטע כרם אחרי רוב עמל, והוא חולם על

אסיפת פירותיו הבשלים, או מארש אשה ומקווה לחיים בתענוגות עמה, ואפשר מאוד שכל אלה הדברים יארעו אצל אותו האדם בבת אחת, והנה פתאום הוא נקרא לצבא בשעת מלחמה, מבלי שידע אם יזכה לחזור בחיים. האם יש במציאות חזיון עגום מזה. ואף על פי כן, אין התורה מתחשבת כל עיקר עם הרגשותיו העצמיות של בר נש זה, ואיננה דואגת כל כך לשחרורו מעבודת הצבא, אלא מקפידה ביחוד על הרחקת הבזיון לעובר העבירה. שומה עלינו איפוא להסיק, שחומר בבזיון זה יותר מאשר בהעדר חינוך הבית וכו'. ובמרום, שמים לב ביחוד לכגון דא. העיון הדק בענין זה ממלא את לבנו מחשבות נוגות, כמה רחוקים אנו בני הדור הנוכחי השטופים בחמריו גסה ורדיפה אחרי הכבוד המדומה, מהרגשת מהות העבירה וענשה ומהבנה אמיתית של מעלת המצוות וגודל שכרן.

מושג נכון ובהיר על מהות החטא נוכל לקבל, אם נבין בהלכה את חומר הבזיון הבא בגללו. תוצאות החטא באמת ידועות לנו מענין חטאו של אדם הראשון, שלא הובן כראוי גם על ידי מלאכי השרת, ובגין כך שאלו את הקב"ה, מפני מה קנסת מיתה לאדם הראשון. דבר זה מוכיח, שזה לא היה חטא רגיל וסתמי, אלא מעין היסח הדעת של החכמה, אך מפני גדולתו הרוחנית של אדה"ר, נחשב לו לחטא גמור, ועל ידו נקנסה מיתה לכל באי עולם. ואילו בשבילנו, בני האדם הפשוטים, נוכל לקבל איזו מושג על מהות החטא, בזה שקבעה התורה עונש מתאים גם לאותו האדם הנטפל לעובר עבירה, אם כי הוא עצמו איננו החייב העיקרי. ועיין בחז"ל: על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים — אם מתקיימת העדות בשנים, למה פרט הכתוב שלשה. ר"ע אומר, לא בא השלישי להקל אלא להחמיר עליו, ולעשות דינו כיוצא באלו, ואם ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה, על אחת כמה וכמה שישלם שכר לנטפל לעושי מצווה כעושי מצווה (מכות ה:). הדברים כאן ברורים ונאים לאומרם. השפעת העבירה על האדם עצומה היא מאוד, הן כשהוא עובר העבירה ממש, והן כשהוא רק נטפל אליה. ומכאן אזהרה חמורה לכל בן דעת להתרחק ממנה בתכלית.

שומה על כל אדם כמו כן להשכיל ולדעת, שכל התופעות המצויות והבלתי מצויות בדרך חייו, כל הצלחותיו וכשלונותיו, נצחונותיו ואכזבותיו, כולם הם תוצאות מעשיו הטובים או המגונים. שכר ועונש הם לו מן השמים, וכהערת חז"ל הקולעת, אין הערוד ממית, אלא החטא ממית (ברכות ל"ג). ודוגמא אחרת לזה, שאפילו בשעת מלחמת הרשות, היה הכהן אומר לעמו, „שמע ישראל", אפילו אם אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד, כדאי אתם שיושיע אתכם (רש"י). המצוות גורמו איפוא ישועה, והעבירות — סכנה. ודבר זה נקבע להלכה בתורתנו הקדושה. אבל יש שבראותנו לפעמים צדיק אובד בעניו, או איש נספה בלי קצו, והוא ישר ותמים דרך, אנו מתחילים להרהר אחרי מידותיו של רבון העולמים. אולם יפה אמר

בן סירא, במופלא ממך אל תדרוש, ובמכוסה ממך אל תחקור. כי ודאי יש דברים בגו, ואין מיתה בלא חטא.

וסעד להנחה זו אנו מוצאים בדברי הרמב"ן ז"ל, ביחס להלכה של ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, מעירים חז"ל, כאשר זמם, ולא כאשר עשה, ומכאן אמרו, הרגו אין נהרגים. והנה דין העדים הזוממים הוא כידוע כך, שני עדים מעידים על איזה איש שהוא רצח את חברו בזדון, ולאחר זה באים אנשים אחרים, ומעידים על הראשונים, „עמנו הייתם“, ושקר דיברתם. העדים הזוממים חייבי מיתה הם לפי דין התורה, אם כי מיתת הרוצח המדומה עדין לא יצאה מן הכוח אל הפועל. אבל אם כבר מת האיש ההוא על ידי עדותם, אין להם דמים, והם ניצולים ממיתת בית דין. והרמב"ן מבאר את הענין באופן זה: והנה כאשר יבואו שנים ויעידו על ראובן שהרג את הנפש, ויבואו שנים אחרים ויזימו אותם מעדותם ציווה הכתוב שיהרגו, כי בזכותו של ראובן שהיה נקי וצדיק בא המעשה הזה, אילו היה רשע בן מוות, לא הצילו ה' מיד בית דין. כאשר אמר, כי לא אצדיק רשע. אבל אם נהרג ראובן, נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים, כי הוא בעונו מת. ואילו היה צדיק, לא יעזבנו ד' בידם. כמו שאמר הכתוב, ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו. ועוד: שלא יתן ה' להשופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי, כי המשפט לאלהים הוא, ובקרב אלהים ישפוט. והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל, וההבטחה שהקב"ה מסכים על ידם על דבר המשפט. וזהו טעם, ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה', כי לפני ה' הם עומדים בבואם לפני הכהנים והשופטים, והוא ינחם בדרך אמת, עכ"ל. אתה למד מכאן על השגחת ה' התמידית על כל מעשי בני אדם, אם כי לא נרגיש תמיד בהתאם למושגינו האנושיים, כי הלא אחרת יקשה לנו להבין את ענין העדים הזוממים, אם עדותם עדיין נשארת בגדר מחשבה רעה, הם נהרגים, כשנמצאו אחרים המזימים אותה, ואילו כשעדותם אחראית למיתת האיש החף מפשע, אין דינם נגמר להריגה, והיכן הוא הצדק שבדבר. רק לפי הסברת הרמב"ן, ז"ל, כל הענין מתיישב על הדעת.

תמצית הדברים: לעולם יהא כבוד חברך חביב עליך כשלך הוא כלל גדול בספרות המוסר שלנו. על הרבה דברים מוחלים לנו ממרום, אבל לא על כבוד הבריות, ולפיכך ישתדל תמיד האדם השלם, שרוח הבריות תהא נוחה הימנו, כדי שגם רוח המקום תהא נוחה הימנו. ועליו גם להתאמץ ולשמור באמונה את פיקודי ה' ומצוותיו, ולהזהר מן העבירה, ולהתרחק מעושיה, כי בעשותו כך יהא ראוי להיקרא זכאי, ומגלגלין זכות על ידיו לפני קונו, וסופו זוכה ומקבל פני השכינה.